

УДК 81'42

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ, ЕМОЦІЙНІСТЬ, ОЦІННІСТЬ
ЯК КОМУНІКАТИВНІ СКЛАДОВІ ЩОДЕННИКОВОГО ТЕКСТУ

Приймак А. М. , Доброльожа Г. М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Мова як елемент духовної культури нації і основний засіб спілкування має такий відчутний вплив на людей саме завдяки своїй виразності, емоційності, оцінності. Тому сучасна лінгвістична наука приділяє багато уваги проблемі додаткових та прихованих складових значення.

Феномен конотації досліджується багатьма науками – фізіологією, біохімією, психологією, соціологією, філософією, етикою, літературознавством, лінгвістикою та іншими. У лінгвістичній літературі поки немає єдиного погляду на феномен конотації, однозначно не сформульовано її визначення, немає чіткої класифікації, не повно проаналізовано способи вираження у різних мовах та ін., про що свідчать праці М. Аріве, І. Арнольд, Ф. Гаде, В. Говердовського, М. Комлєва, В. Маслової, В. Телії, В. Харченко та інших вітчизняних та зарубіжних науковців.

Актуальність пошуку визначається зацікавленістю до об'єкту дослідження – додаткових (конотативних, оцінних) значень, що супроводжують основні (денотативні) значення мовних одиниць щоденникового тексту (ЩТ). Предметом пошуку є експресивна та емоційно-оцінна складові ЩТ в процесі автокомунікації.

При дослідженні щоденникових текстів важливе значення набуває проблема їх адекватного сприйняття, розуміння, а також оцінки. Тому, на наш погляд, доцільно розглянути фактори, які за визначенням В. Шаховського, зумовлюють емоційно-ефективну комунікацію, що суттєво впливає на вибір рішення та моделі поведінки комунікантів [13, с. 13], адже емоції – це ніби внутрішнє мовлення, це певні сигнали, що подає людина. Вони

містять у собі оцінку діяльності і її результатів, є стимулом до подальшого руху. Передати ту чи іншу емоцію можна й невербально, та природно, що увесь спектр і сила почуттів людей відображені, насамперед, у мові й мовленні через слово. В. Шаховський вважає, що специфіка емоцій полягає в тому, що вони одночасно є і об'єктом відображення в мові, і засобом відображення самих себе та інших об'єктів дійсності, і те, що їх неможливо від'єднати від суб'єкта, який відображається [13, с. 87]. І додає: «категорія емотивності представлена на всіх рівнях і постає у фонетичному, лексичному, фразеологічному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному, стилістичному, надфразному, текстовому, гіпер-, мега-, міжтекстовому статусах» [13, с. 66].

Отже, мова в своїй комунікативній функції має на меті не лише обмін думками, а й впливає на емоційну сферу комунікантів.

Процес комунікації неможливо досліджувати без урахування ситуації спілкування, фактору адресат-адресант тексту (термін Н. Арутюнової) [2], нової та фонові інформації, пресупозиції тощо. Для будь-якого спілкування важливо, щоб інформацію було правильно сприйнято. У щоденнику виконати це завдання не складно: автор, зазвичай, веде їх лише для себе, тому й «закладає» інформацію у зручній та доступній для себе ж формі. Фактор адресата ЩТ також пов'язаний з експресивною та емоційно-оцінною складовою мовлення: фіксуючи ті чи інші події, автор експліцитними або імпліцитними засобами передає до них своє ставлення, позицію, оцінку – щоденникові тексти забарвлені суб'єктивним ставленням до всього, про що йде мова. У ЩТ головним критерієм добору мовних засобів і форм завжди є прагматична настанова автора. Зміст і комунікативна ситуація впливають на їх вибір. Принцип ефективного впливу запускає у щоденникових текстах механізм спрямованого семантико-прагматичного

моделювання експресивного змісту мовних одиниць усіх рівнів, що означає актуалізацію одних смислових відтінків та нейтралізацію інших, тобто у значенні слова можуть виявлятися коливання, зміщення – «експресивність – це ефект, що створюється завдяки особливим семантичним компонентам» [10, с. 7].

На думку І. Арнольд, «мовленнєва експресія – ознака тексту чи частини тексту, що передає смисл із збільшеною інтенсивністю, відтворюючи внутрішній стан мовця, і, як наслідок, має емоційне або логічне підсилення, яке може бути, а може й не бути виразним» [1, с. 15].

Спираючись на праці мовознавців, що досліджують експресивно-емоційний та оцінний аспекти мовлення, можна говорити про існування в мові одиниць із наявним у їхній семантиці конотативним значенням (фонові одиниці експресивності) та одиниць, що набувають такого значення через особливу організацію в тексті (експресивні одиниці комунікативного плану) [12]. Вибір того чи іншого мовного засобу в тексті підпорядковується комунікативній доцільності. І все ж, «досягти експресії було б надзвичайно важко, якби не було заготовок, напівфабрикатів для їх втілення. Тому в мовній системі є засоби, призначені для забезпечення виразності» [3, с. 225].

У ЩТ передати чи підсилити експресивність висловлювання можна графічним виділенням літер, слів, фраз, okazіональною словотворчістю, тавтологією, трансформацією фразеологізмів, створенням енантіосемії, різкого контрасту, оксюмору та ін.

Дискусійною наразі залишається й проблема розмежування категорій емоційності, оцінності, експресивності. І. Гальперін, О. Горбунов пов'язують категорію експресивності з виразністю, або зображальністю. Ж. Марузо, визначивши синонімічність понять «експресивність» і «виразність», додає, що експресивність надає висловлюванню оцінного характеру

[7, с. 436]. Про оцінний характер експресивності говорить і М. Кожина [5].

Погоджуючись з думкою В. Шаховського про неприпустимість ототожнення цих понять [14, с. 43], вважаємо, що вони існують у відношеннях включення – поняття експресивності ширше. Підтверджує думку науковця А. Комарова: «оцінність теж експресивна, але експресивність не завжди оцінна» [6, с. 32].

На наш погляд, доречно поняття «експресивність» розуміти як підсилену виразність, зображальність мовлення, його одиниць, що надають висловлюванню додаткової інформації емоційно-оцінного плану. Саме мовні одиниці, «головною функцією яких є експресія, тобто підсилення впливу за рахунок образності, емотивності, оцінності» [13, с. 24], в першу чергу, створюють прагматичний ефект, що для щоденникових текстів вкрай важливо, адже досягнення саме цієї мети – головне завдання.

Семантична інтерпретація емотивності слова неможлива без понять оцінки і експресії. Це різні за своїм функціонально-семантичним завданням категорії, та в контексті вони нерідко інтегруються, бо емотивний компонент значення завжди і виразний, тобто експресивний, і оцінний» [4, с. 71]. Усі емоційні одиниці марковані знаком оцінки, яка підсилює вплив на адресата мовлення. За визначенням В. Телії, «оцінка ніби вбирає в себе відповідну емоцію, ніби прихована в емоції» [11, с. 11].

Безперечно, оцінний аспект тексту тісно пов'язаний з емотивним та експресивним, бо «однією з функцій емоцій є оцінка, а сама емоція – особлива форма оцінки» [8, с. 21]. Людина оцінює будь-кого чи будь-що через систему моральних, етичних, інтелектуальних або інших норм, які вона засвоїла і пропагандує, отже експресивна сама авторська ідея ЩТ – увага до свого внутрішнього

життя, проблем моральної сутності людини, ставлення до інших тощо.

Категорія оцінки в щоденникових текстах явище закономірне з багатьох причин і, насамперед, психологічних, глибоко особистісних, адже взагалі «будь-яка оцінка, що є видом інтелектуальної діяльності, посідає чільне місце в процесі пізнання, бо мислення базується на єдності пізнання оточуючого середовища та ставлення до нього» [9, с. 78]. Автор щоденників визначає структуру, композиційну рамку записів, добирає відповідні мовні засоби, наповнюючи їх експресивністю, емоційно-оцінними смислами, підтекстовою інформацією.

Таким чином, комунікація при посередництві щоденника – своєрідний процес впливу автора на самого себе. Самоспрямований характер автокомунікації диктує структуру висловлювання та добір мовних засобів. Автор щоденника здійснює жорсткий відбір мовного матеріалу, відкидає все зайве, залишаючи лише конструктивні елементи, які працюють на головну ідею, задум. Та навіть у фрагментарному, згорнутому або образному вигляді ЩТ абсолютно зрозумілі адресанту.

Автокомунікація відрізняється ще й надзвичайною асоціативністю, проте довільні, нерідко випадкові асоціації і стисла форма щоденникових записів не заважають їх сприйняттю саме завдяки тому, що адресат і адресант тексту – одна особа: комуніканти не розділені в часі й просторі.

Отак, ЩТ виконують не лише інформативну функцію, а й допомагають передати додаткові значення і смисли, що мають здатність підсилювати комунікативний ефект, викликаючи відповідну реакцію адресата. Тому такі мовознавці, як наприклад, М. Кожина, В. Маслова, Т. Матвєєва, В. Шаховський та деякі інші, говорячи про експресивність мовних одиниць, підкреслюють їхню комунікативну природу.

Література:

1. Арнольд И. В. Интерпретация художественного текста: типы выдвижения и проблемы экспрессивности // Экспрессивные средства английского языка. Л. : ЛГПИ, 1975. 156 с.
2. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. М. : Наука, 1981. Т. 40. №4. С. 356-367.
3. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
4. Изард К. Психология эмоций. СПб : Питер, 1999. 464 с.
5. Кожина М.Н. О языковой и речевой экспрессии и её экстралингвистическом обосновании // Проблемы экспрессивной стилистики: межвуз. сб. науч. тр. России. Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1987. С. 8-18.
6. Комарова А. М. О соотношении субституции и экспрессивности // Экспрессивность на разных уровнях языка. Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та, 1984. 19 с.
7. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. М. : Наука, 1990. 436 с.
8. Маслова В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста: Учеб. пособие для студентов вузов. Минск : Высшейшая шк., 1997. 156 с.
9. Стоянович А. Авторская самооценка в аспекте стереотипизации // Текст: стереотип и творчество. Межвузовский сборник научных трудов. Пермь, 1998. С. 65-92.
10. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М. : Наука, 1986. 141 с.
11. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и её прагматическая ориентация // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. М. : Наука, 1991. С. 5-35.
12. Черемисина М.И. Экспрессивный фонд и пути его изучения // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. Новосибирск, 1979. Вып. 8. С. 3-11.
13. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : URSS, 2008. 208 с.
14. Шаховский В. И. Семасиологический и стилистический аспекты эмотивности // Стилистика текста в коммуникативном аспекте. Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 1987. 192 с.